

Z problematyki przestępczości przedsiębiorstw w prawie karnym gospodarczym. Uwagi o systemie sankcji w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary

PIOTR OCHMAN

ORCID: 0000-0001-5590-3299

Katedra Kryminologii i Nauk o Bezpieczeństwie
Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt

Globalizacja i przenikanie się skomplikowanych struktur gospodarczych, a także nowe trendy przestępczości gospodarczej wymagają stworzenia instrumentów prawnych stanowiących skuteczną przeszkodę przed aktywnością podmiotów niebędących tradycyjnymi (w ujęciu prawnokarnym) ich sprawcami. To właśnie podmioty zbiorowe coraz częściej stają się bowiem bezpośrednimi animatorami, a także beneficjentami działań przestępczych. Przedmiotem artykułu będzie analiza systemu sankcji przewidzianych wobec podmiotów zbiorowych na podstawie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Prowadzone rozważania będą także uwzględniały rozwiązania przewidziane przez rządowy projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, który został skierowany do sejmiku poprzedniej kadencji 11 stycznia 2019 roku.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność podmiotów zbiorowych, przestępczość przedsiębiorstw, prawo karne gospodarcze, przestępstwa gospodarcze.

Uwagi wprowadzające

1. Nowe przejawy tak zwanej przestępczości przedsiębiorstw¹ powodują konieczność dostosowania prawnych ram przeciwdziałania i zapobiegania tej formie patologii społecznej. Postępująca globalizacja, przenikanie się skomplikowanych struktur gospodarczych, a także nowe trendy przestępczości gospodarczej wymagają stworzenia instrumentów prawnych stanowiących skuteczną przeszkodę przed aktywnością podmiotów niebędących tradycyjnymi (w ujęciu prawnokarnym) ich sprawcami, to jest niemających statusu osoby fizycznej. To właśnie podmioty zbiorowe coraz częściej stają się bowiem bezpośrednimi animatorami, a także beneficjentami działań przestępczych. Jakkolwiek w nauce prawa karnego zagadnienie odpowiedzialności karnej osób prawnych nie jest szczególnie nowe², to jednak szerzej zakrojona dyskusja w tym zakresie zapoczątkowana została w Polsce dopiero w związku z uchwaleniem³ ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary⁴. Taki stan rzeczy był konsekwencją licznych man-

¹ Szerzej zob. O. Górniok, *Przestępczość przedsiębiorstw i karania jej sprawców*, Warszawa 1995.

² P. Ochman, *Kilka uwag na temat materialnoprawnych podstaw odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w świetle projektowanych zmian*, [w:] *Reforma prawa karnego w latach 2015–2019*, red. P. Góralski, A. Muszyńska, Warszawa 2020, s. 461–463.

³ Zob. B. Nita, *Postępowanie karne przeciwko podmiotom zbiorowym*, Sopot 2008, s. 19.

⁴ Ustawa z dnia 28 października 2002 roku (Dz.U. z 2002 r. Nr 197, poz. 1661), dalej: uopz. Zob. na przykład S. Waltoś, *Wprowadzenie do problematyki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, „Apelacja Gdańska” 2003, nr 3; J. Garus–Ryba, *Osoba prawna jako podmiot przestępstwa — modele odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 2; J. Skupiński, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na tle polskiej ustawy z dnia 28 października 2002 roku (próba zarysu problematyki)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 11, 2003; L. Mering, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa przeciwko środowisku (wybrane zagadnienia)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 11, 2003; J. Skorupka, *Model odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych w prawie polskim na tle prawa międzynarodowego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 14, 2003; B. Mik, *Charakter prawny odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle ustawy z dnia 28 października 2002 r.*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7–8; M. Filar, *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych (na tle ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*

kamentów rozwiązań forsowanych w projekcie przedmiotowej ustawy. Dotyczyły one zwłaszcza zasad odpowiedzialności, zasad karania czy też katalogu czynów zabronionych, za które podmioty zbiorowe miałyby ponosić odpowiedzialność⁵. Nadzieja na to, że uchwalenie ustawy będzie pokłosiem gruntownie przemyślanych rozwiązań była bezpodstawną⁶. Okazało się bowiem, że na gruncie uchwalonego tekstu ustawy pojawiały się kolejne wątpliwości dotyczące implementowanego jej przepisami charakteru prawnego odpowiedzialności podmiotów zbiorowych⁷, przesłanek tej odpowiedzialności⁸, zasad stosowania wobec podmiotów zbiorowych kary pieniężnej⁹, a także różnych zagadnień proceduralnych¹⁰. Atmosfery wokół ustawy nie polepszało z pewnością i to, że wyrokiem z dnia 3 listopada 2004 roku Trybunał Konstytucyjny orzekł o niezgodności z Konstytucją RP przepisów art. 4 w zw. z art. 36 ust. 1, art. 5 w zakresie dotyczącym art. 3 pkt 4 oraz art. 7, 17, 18, 20, 21 i 33 uopz¹¹. Wskazane powyżej ilustracyjnie „trudne początki” ustawy o odpowie-

z 28 października 2002 r.), [w:] *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, red. A. Adamski, Toruń 2003, s. 588 n.; J. Garstka, *Charakterystyka ustawy z dnia 28 października 2002 roku o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, [w:] *Przestępczość gospodarcza...*, s. 575 n.; B. Namysłowska-Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, Warszawa 2003; D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004.

⁵ Z. Siwik, *Opinia o projekcie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (projekt ustawy z dnia 9 maja 2002 r.)*, „Przegląd Legislacyjny” 2002, nr 3, s. 91 n.

⁶ S. Waltoś, *op. cit.*, s. 7. Zob. też K. Ondrysz, *Przesłanki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary — po nowelizacji*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 20, 2006, s. 89–105.

⁷ Zob. na przykład B. Mik, *op. cit.*, s. 49–67.

⁸ Zob. na przykład B. Nita-Świątłowska, *Czyn zawiniony jako podstawa odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych*, red. A. Adamski, Toruń 2012, s. 553–565.

⁹ Zob. na przykład T. Razowski, *Wadliwość określenia kary pieniężnej w ustawie z 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9, s. 79–87.

¹⁰ W. Grzeszczyk, *Wątpliwości proceduralne związane ze stosowaniem ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 1, s. 70–81.

¹¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3 listopada 2004 roku, sygn. K 18/03 (Dz.U. z 2004 r. Nr 243, poz. 2442). Wskazane przepisy utraciły moc z dniem 30 czerwca 2005 roku.

działności podmiotów zbiorowych na długi czas zdeterminowały praktykę ścigania tego przejawu patologii gospodarczych¹². Zwalczanie przestępczości przedsiębiorstw nie było jednak wyłącznie elementem krajowej legislacji. Obowiązek ochrony obrotu gospodarczego przed patologiami, których źródło wynika z aktywności podmiotów zbiorowych, wynikał bowiem z wielu aktów prawnych o różnej randze, wśród których wskazać można zalecenie Rady Europy nr R (88) 18 w sprawie odpowiedzialności przedsiębiorstw będących osobami prawnymi za przestępstwa popełnione w ramach prowadzonej przez nie działalności, prawnokarną konwencję o korupcji, konwencję w sprawie zwalczania za pośrednictwem prawa karnego nadużyć na szkodę interesów finansowych Unii, konwencję o cyberprzestępczości, konwencję o zwalczaniu przekupstwa zagranicznych funkcjonariuszy publicznych w międzynarodowych transakcjach handlowych czy też konwencję o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa.

¹² Warto w tym kontekście wskazać na orzeczenia Sądu Najwyższego, w których wskazywano, że pominięcie w tym przepisie przesłanki własnej odpowiedzialności podmiotu zbiorowego za czyny osób wskazanych w art. 3 pkt 1, przy niewprowadzeniu jakichkolwiek innych zasad odpowiedzialności podmiotu za działania osób nim zarządzających, spowodowało niemożliwość pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności za czyny zabronione tej kategorii osób; zob. postanowienie z 5 maja 2009 roku, sygn. IV KK 427/08, a także wyroki SN: z 24 marca 2011 roku, sygn. V KK 417/10; z 6 kwietnia 2011 roku, sygn. V KK 15/11; z 11 kwietnia 2011 roku, sygn. V KK 27/11; z 18 października 2011 roku, sygn. IV KK 276/11; z 28 października 2011 roku, sygn. III KK 266/11; z 4 listopada 2011 roku, sygn. V KK 136/11; z 26 stycznia 2012 roku, sygn. IV KK 266/11; z 7 marca 2012 roku, sygn. III K 265/11; z 7 marca 2012 roku, sygn. II KK 23/12; z 11 kwietnia 2012 roku, sygn. 254/11; z 12 lipca 2012 roku, sygn. V KK 181/12; z 29 stycznia 2013 roku, sygn. V KK 438/12; z 11 kwietnia 2013 roku, sygn. 2V KK 21/13; z 8 maja 2013 roku, sygn. V KK 75/13; z 8 maja 2013 roku, sygn. V KK 32/13; z 8 maja 2013 roku, sygn. V KK 76/13; z 18 września 2013 roku, sygn. V KK 187/13; z 11 marca 2014 roku, sygn. V KK 13/14; z 4 września 2014 roku, sygn. V KK 254/14; z 28 stycznia 2015 roku, sygn. V KK 457/14; z 17 lutego 2015 roku, sygn. V KK 421/14; z 17 lutego 2015 roku, sygn. V KK 7/15; z 3 września 2015 roku, sygn. V KK 268/15; z 17 marca 2016 roku, sygn. V KK 22/16; z 14 grudnia 2017 roku, sygn. V KK 445/17. W zasadzie dopiero w związku ze zmianą ustawy dokonaną ustawą z 29 lipca 2011 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. z 2011 r. Nr 191, poz. 1135) problem ten został rozwiązany.

2. Obecnie, mimo podejmowania różnych inicjatyw na rzecz zmian obowiązującej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary¹³, nie udało się całłościowo zrewidować modelu i zasad odpowiedzialności podmiotów kolektywnych. Aktualny model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych opiera się na odpowiedzialności za czyn reprezentanta podmiotu zbiorowego, za który to quasi-winę ponosi podmiot zbiorowy (tak zwaną winę organizacyjną, winę w wyborze lub winę w nadzorze — art. 5 uopz). Warunkiem *sine qua non* odpowiedzialności podmiotu zbiorowego jest, aby inkryminowany na podstawie uopz czyn reprezentanta tego podmiotu przyniósł lub mógł przynieść podmiotowi zbiorowemu korzyść, chociażby niemajątkową (art. 3 uopz). Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego nie odnosi się do wszystkich czynów zabronionych, lecz wyłącznie do określonych w przepisie art. 16 uopz. Warunkiem odpowiedzialności podmiotu zbiorowego jest zaistnienie prejudykatu, to jest stwierdzenie faktu popełnienia czynu zabronionego przez osobę fizyczną prawomocnym wyrokiem skazującym tę osobę, wyrokiem warunkowo umarzającym wobec niej postępowanie karne albo postępowanie w sprawie o przestępstwo skarbowe, orzeczeniem o udzielenie tej osobie zezwolenia na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności albo orzeczeniem sądu o umorzeniu przeciwko niej postępowania z powodu okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy (art. 4 uopz).

3. Środki zapobiegania przestępczości gospodarczej mogą być klasyfikowane przy wykorzystaniu wielu kryteriów¹⁴. W przypadku, gdy podstawę dyferencjacji stanowi sposób ich oddziaływania, wyróżnić można środki o charakterze prewencyjnym oraz represyjnym¹⁵. Z kolei jeżeli kryterium podziału stanowić będzie przynależność gałęziowa określonych instrumentów, wyróżnić można karne i pozakarne (osobo-

¹³ Dz.U. z 2020 r. poz. 358 ze zm., dalej: uopz. Szerzej zob. P. Ochman, *op. cit.*, s. 464–467.

¹⁴ Zob. S. Gabryszewski, T. Oczkowski, *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości gospodarczej*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12, s. 51–60; O. Górniok, *Środki zapobiegania przestępczości gospodarczej w zaleceniach Rady Europy*, „Państwo i Prawo” 1992, z. 10, s. 24–31.

¹⁵ L. Lernell, *Przestępczość gospodarcza*, Warszawa 1968, s. 184–185.

we¹⁶ i rzeczowe¹⁷) środki zapobiegania przestępczości gospodarczej¹⁸. W doktrynie prawa karnego gospodarczego pojawia się jeszcze inny podział, którego istotą jest trójstopniowy model ochrony obrotu gospodarczego¹⁹, tworzony przez środki ochrony cywilnoprawnej, instytucjonalnej oraz karnoprawnej. Środki należące do szeroko pojętego prawnokarnego systemu przeciwdziałania przestępczości gospodarczej stanowić powinny *ultima ratio*²⁰, w konsekwencji czego należałoby szerzej korzystać z tak zwanych pozakarnych środków eliminacji patologii gospodarczych²¹. W zakresie zwalczania przestępczości przedsiębiorstw wskazuje się w szczególności na potrzebę takiego ukształtowania systemu sankcji, które mogą być nałożone na podmiot zbiorowy, aby służyły one także przeciwdziałaniu dalszym przestępstwom, jak również pozwalały na naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem²².

4. Jednym z elementów przeciwdziałania przestępczości przedsiębiorstw jest zwłaszcza odpowiednie ukształtowanie systemu sankcji, mające na celu efektywne zwalczanie patologii w tym zakresie. Przedmiotem artykułu będzie zatem analiza systemu sankcji przewidzianych wobec podmiotów zbiorowych na podstawie uopz. Prowadzone rozważania będą także uwzględniały rozwiązania przewidziane przez rządowy projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary²³, który został skierowany do sejmu po-

¹⁶ Zob. S. Gabryszewski, T. Oczkowski, *op. cit.*, s. 53.

¹⁷ *Ibidem*, s. 54.

¹⁸ *Ibidem*, s. 51.

¹⁹ Zob. R. Kuciński, *Przestępstwa giełdowe*, Warszawa 2000, s. 47.

²⁰ Zob. W. Wolter, *Granice i zakres prawa karania*, „Państwo i Prawo” 1957, z. 2, s. 243–244.

²¹ Szerzej na ten temat zob. O. Górniok, *Problemy przestępczości gospodarczej w zaleceniach Rady Europy*, „Państwo i Prawo” 1991, z. 9, s. 45–54; *eadem*, *Środki zapobiegania przestępczości gospodarczej...*, s. 24–31; *eadem*, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994, s. 163–167; *eadem*, *Pojęcie karnego prawa gospodarczego i jego szczególne problemy*, [w:] *Prawo karne gospodarcze*, red. O. Górniok, Warszawa 2003, s. 27–30.

²² Zalecenie Rady Europy nr R (88) 18 w sprawie odpowiedzialności przedsiębiorstw będących osobami prawnymi za przestępstwa popełnione w ramach prowadzonej przez nie działalności.

²³ Zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-1211-2019/\\$file/8-020-1211-2019.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-1211-2019/$file/8-020-1211-2019.pdf) (dostęp: 24.11.2021).

przedniej kadencji 11 stycznia 2019 roku. Z dostępnych statystyk wynika bowiem²⁴, że liczba postępowań przeciwko podmiotom zbiorowym toczących się przed sądami jest znikoma, a orzekane wobec tych podmiotów kary pieniężne nie są wysokie (od 1000 do 12 000 zł). Podjęta zostanie próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, na ile ustawowy system sankcji przewidziany przez ustawę o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary jest celowy, racjonalny i uzasadniony do zwalczania fenomenu przestępczości przedsiębiorstw.

Uwagi szczegółowe

1. Kwestie terminologiczne. Jakiś czas temu wyrażono pogląd, zgodnie z którym

poszukując analogii pomiędzy systemem środków orzekanych wobec podmiotu zbiorowego a systemem kar przewidzianych w kodeksie karnym, dałoby się przeprowadzić podobny ich podział, wyodrębniając karę stanowiącą reakcję zasadniczą na czyn zabroniony oraz sankcje o charakterze i funkcjach zbliżonych do znanych prawu karnemu środków karnych²⁵.

Niemniej stanowczo zaprotestowano przeciwko utożsamianiu terminologii używanej na gruncie tradycyjnego prawa karnego do materii regulowanej przez uopz, a w szczególności recypowania karnoprawnego terminu „środek karny”²⁶, pojawiającego się w rozważaniach dotyczących tytułowego zagadnienia²⁷. Wydaje się jednak, że obecnie, biorąc także pod uwagę ewolucję poglądów w przedmiocie charakteru prawnego odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary²⁸, uznać należy, że taka recepcja terminologiczna — z za-

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ J. Giezek, G. Łabuda, *System sankcji w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11, s. 81.

²⁶ *Ibidem*; T. Razowski, *Wadliwość określenia kary pieniężnej w ustawie z 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9, s. 79–80.

²⁷ Na przykład M. Filar, [w:] M. Filar, Z. Kwaśniewski, D. Kala, *Komentarz do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Toruń 2003, s. 63; D. Habrat, *Analiza kar i środków karnych określonych w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, z. 1, s. 91.

²⁸ B. Nita, *Postępowanie karne przeciwko podmiotom zbiorowym*, Sopot 2008, s. 19.

strzeżeniem, że odnosi się do rozwiązań przewidzianych w uopz — nie jest niczym niewłaściwym²⁹. Aktualnie obowiązująca ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary przewiduje jedną karę, to jest pieniężną, oraz bogaty katalog środków karnych, do których zaliczyć można wielopostaciowy przepadek, jak również różnego rodzaju zakazy i dolegliwości związane z działalnością tego podmiotu.

2. Kara pieniężna. Obecnie jedyną karą przewidzianą przepisami uopz jest kara pieniężna. Treść ustawy odnosi się do stworzenia określonej dolegliwości o charakterze finansowym. Podstawę orzeczenia wskazanej kary stanowi przepis art. 7 uopz, który od uchwalenia ustawy zmieniał się kilkakrotnie. W tekście pierwotnym uopz kara pieniężna mogła być orzeczona w wysokości do 10% przychodu określonego w trybie przepisów o podatku dochodowym od osób prawnych, osiągniętego w roku podatkowym poprzedzającym wydanie orzeczenia, a gdy przychód ten był niższy niż 1 000 000 zł, karę pieniężną należało orzec w wysokości do 10% wydatków poniesionych w roku poprzedzającym wydanie orzeczenia. W każdym przypadku nie mogła być ona jednak niższa niż 5000 zł. W uzasadnieniu rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych brakowało jakiegokolwiek wyjaśnienia w przedmiocie takiego ukształtowania kary pieniężnej w pierwotnym brzmieniu ustawy³⁰. Rozwiązania przewidziane w tym zakresie stanowiły przedmiot krytyki³¹. W wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 3 listopada 2004

²⁹ M. Filar, *Zasady odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim de lege lata*, [w:] *Zagadnienia ogólne. System Prawa Karnego*, t. 1, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 436.

³⁰ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych, Druk Sejmowy nr 706, s. 23.

³¹ M. Filar, [w:] M. Filar, Z. Kwaśniewski, D. Kala, *op. cit.*, Toruń 2003, s. 63; B. Nita, *Materialnoprawne i procesowe założenia ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, cz. II*, „Radca Prawny” 2003, nr 6; A. Bartosiewicz, *Spółki osobowe a odpowiedzialność podmiotów zbiorowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 9, s. 57; G. Dźwigala, M. Guzowski, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 12, s. 17–18; A. Tomaszek, *Zasady wymierzania kar wobec podmiotów zbiorowych na podstawie OdpZbiorU*, „Monitor Prawniczy” 2003, nr 24, tezy 5–6; J. Giezek, G. Łabuda, *System sankcji w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11, s. 82–88; D. Habrat, *op. cit.*, s. 93–96;

roku, sygn. K 18/03, uznano rozwiązanie przyjęte w tekście pierwotnym ustawy za niezgodne z Konstytucją RP. W uzasadnieniu przedmiotowego wyroku wskazano w szczególności, że po pierwsze:

w praktyce ustalenie przychodu podmiotu niepodlegającego ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych „w trybie przepisów o podatku dochodowym od osób prawnych” może nastręczać trudności, zwłaszcza w wypadku podmiotów, na których nie ciąży obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych. Ponadto z uopz nie wynika jednoznacznie, co w istocie powinno stanowić podstawę ustalenia przychodu przy wymiarze kary, czy suma przychodu wyliczona wyłącznie na potrzeby wymiaru kary pieniężnej, czy też zeznanie podatkowe. W tym ostatnim wypadku może powstać wątpliwość, do jakiej kwoty należy się odnieść, gdy dokonano korekty zeznania podatkowego (czy to przez podatnika, czy na mocy decyzji podatkowej).

Po drugie:

jeszcze większe trudności może sprawiać związanie wymiaru kary z wysokością poniesionych wydatków, w sytuacji gdy przychód jest niższy niż 1 000 000 zł. Nie wnikając w *ratio legis* takiego rozwiązania, należy podkreślić, że pojęcie wydatku nie zostało zdefiniowane w ustawie, brak też odesłania do innych aktów prawnych.

Po trzecie:

związanie wymiaru kary pieniężnej z przychodem (wydatkami) podmiotu zbiorowego za rok poprzedzający wydanie orzeczenia zasługuje na negatywną ocenę. Tak określona konstrukcja wymiaru kary całkowicie zrywa związek pomiędzy popełnionym czynem a wysokością kary. W okresie pomiędzy popełnieniem czynu zagrożonego pod groźbą kary a jej orzeczeniem, w sytuacji finansowej podmiotu zbiorowego mogą nastąpić zasadnicze zmiany skutkujące wysokością kary. Wymiar kary, nieskorelowany z sytuacją gospodarczą podmiotu zbiorowego w chwili popełnienia czynu, ale uzależniony od przyszłych zdarzeń gospodarczych, nie pozwala przewidzieć konsekwencji zachowania niezgodnego z prawem.

Powyższe argumenty przemówiły za tym, że przepis art. 7 oraz 17, 18, 20 i 21 uopz uznano za niezgodne z przepisem art. 2 Konstytucji RP. W konsekwencji podjęte zostały działania mające na celu zmianę wskazanego stanu rzeczy i uchwalono w dniu 28 lipca 2005 roku ustawę o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny

B. Namysłowska-Gabrysiak, *Konstytucyjność przepisów ustawy z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 9; T. Razowski, *Wadliwość określenia kary pieniężnej w ustawie z 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9, s. 79–87.

zabronione pod groźbą kary³², w której poddano rewizji w szczególności właśnie dotychczasową treść przepisu art. 7 uopz. W świetle powyższej zmiany, od 5 października 2005 roku wobec podmiotu zbiorowego można było orzec karę pieniężną w wysokości od 1000 do 20 000 000 zł, nie wyższą jednak niż 10% przychodu osiągniętego w roku obrotowym, w którym popełniono czyn zabroniony będący podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego, nie niższą jednak niż 5000 zł. Zdefiniowano także pojęcie przychodu, który powinien być określany na podstawie sporządzonego przez podmiot zbiorowy sprawozdania finansowego albo w oparciu o podsumowanie zapisów w księgach podatkowych, o których mowa w art. 3 pkt 4 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku — Ordynacja podatkowa³³. W uzasadnieniu rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary wskazano, że danymi pozwalającymi na określenie przychodu podmiotu zbiorowego w rozumieniu wprowadzanej, nowej regulacji prawnej dysponują organy skarbowe i na nich opierałyby się sądy orzekające o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych³⁴. Rozwiązanie takie ponownie stało się przedmiotem krytyki. Wskazywano w szczególności, że ustalenie przychodu na podstawie sprawozdania finansowego lub ksiąg rachunkowych nie daje możliwości weryfikacji widniejących w nich zapisów³⁵. Następnie, ustawą z dnia 25 marca 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców³⁶, dokonano kolejnej zmiany ustawowego kształtu kary pieniężnej orzekanej na podstawie uopz. Od 1 lipca 2011 roku wobec podmiotu zbiorowego sąd może orzec karę pieniężną w wysokości od 1000 do 5 000 000 zł. Nie może ona jednak przekraczać 3% przychodu osiągniętego w roku obrotowym, w którym popełniono czyn zabroniony będący podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego. W uzasadnieniu rządowego projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli

³² Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1492.

³³ Dz.U. z 2005 r. Nr 8, poz. 60; Nr 85, poz. 727; Nr 86, poz. 732; Nr 143, poz. 1199.

³⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Druk Sejmowy nr 3837, s. 2.

³⁵ M. Filar, *Zasady odpowiedzialności podmiotów zbiorowych...*, s. 436.

³⁶ Dz.U. z 2011 r. Nr 106, poz. 622.

i przedsiębiorców wskazano, że przedmiotowa zmiana treści art. 7 urealnia wysokość kary pieniężnej w sposób odpowiadający realiom gospodarczym, dzięki czemu „kary pieniężne będą miały racjonalny charakter przez powiązanie ich wysokości z osiąganymi przez podmiot zbiorowy wynikami finansowymi”³⁷. Przedmiotowa nowelizacja zdeterminowała obecny kształt kary pieniężnej określonej w uopz. Jest ona teraz orzekana zasadniczo obligatoryjnie („sąd orzeka karę pieniężną”). Ogólne granice kary pieniężnej wynoszą od 1000 do 5 000 000 zł, przy czym kara pieniężna nie może przekroczyć 3% przychodu osiągniętego w roku obrotowym, w którym popełniono czyn zabroniony będący podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego. Uopz przewiduje jednak instytucję odstąpienia od orzeczenia kary pieniężnej. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, gdy czyn zabroniony stanowiący podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego nie przyniósł temu podmiotowi korzyści, sąd może odstąpić od orzeczenia kary pieniężnej, poprzestając na orzeczeniu przepadku, zakazu lub podania wyroku do publicznej wiadomości (z zastrzeżeniem przepisów art. 8 ust. 2 i art. 11 uopz, określających zasady orzekania tych środków). Wykonanie kary pieniężnej następuje na podstawie odpowiednio stosowanych przepisów kodeksu karnego wykonawczego dotyczących wykonania kary grzywny. Obecny kształt kary pieniężnej z perspektywy skutecznego instrumentu zwalczania przestępczości przedsiębiorstw jednoznacznie oceniony być powinien jako niewłaściwy. Po pierwsze, górna granica kary pieniężnej orzekanej wobec podmiotów zbiorowych jest częstokroć znacznie niższa aniżeli górna granica kary grzywny orzekanej wobec osób fizycznych³⁸. Po drugie, wydaje się, że ograniczenie orzekania kary pieniężnej do określonego pułapu przychodu osiągniętego przez podmiot zbiorowy w roku obrotowym popełnienia czynu zabronionego nie jest zasadne, gdyż ocenie powinna podlegać rzeczywista kondycja finansowa podmiotu zbiorowego, z uwzględnieniem ewentualnych czynności zmierzających do ukrycia mienia, po to, by kara pieniężna wymierzona w orzeczeniu kończącym

³⁷ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców, Druk Sejmowy nr 3656, s. 10.

³⁸ Przykładowo wobec osoby fizycznej będącej sprawcą przestępstwa określonego w przepisie art. 171 ust. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku — Prawo bankowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1896 ze zm.).

postępowanie nie była tylko abstrakcyjną liczbą, lecz z jednej strony stanowiła realną dolegliwość, z drugiej natomiast była egzekwowalna i nie sprowadzała procesu karania do czynności wyłącznie symbolicznej. Zmiany w zakresie modelu kary pieniężnej przewidziano w projekcie zarówno co do jej wysokości, jak i zasad wymiaru. Wysokość kary pieniężnej została zwiększona zarówno jeśli chodzi o dolną, jak i górną granicę w relacji do obecnego stanu prawnego. Według projektu granice kary pieniężnej mają wynosić od 30 000 do aż 30 000 000 zł. Jeżeli jednak cele kary, a w szczególności wzgląd na zapewnienie funkcjonowania podmiotu zbiorowego w sposób zgodny z zasadami należytej staranności, zostaną spełnione, sąd zamiast kary może orzec środek albo środki, o których mowa w art. 16 projektu³⁹. Biorąc pod uwagę, że kara powinna być dostosowana do sytuacji majątkowej konkretnego podmiotu zbiorowego, arbitralne określanie wysokości jej dolnej granicy nie jest posunięciem pożądanym. Wszak może się okazać, że z uwagi na realną sytuację finansową podmiotu zbiorowego nie będzie on w stanie uiścić kwot orzeczonych tytułem kary pieniężnej. Z drugiej strony, niewątpliwie należałoby stworzyć mechanizm pozwalający na zweryfikowanie rzeczywistej sytuacji majątkowej podmiotu zbiorowego przez niezależny i profesjonalny podmiot. Tylko bowiem stworzenie ram pozwalających na orzeczenie kary pieniężnej w sposób stanowiący realną dolegliwość wobec podmiotu zbiorowego będzie skutecznym instrumentem zwalczania przestępczości przedsiębiorstw. W przeciwnym wypadku, kara pieniężna może być elementem wkalkulowanym w zwykłe ryzyko działalności biznesowej podmiotu zbiorowego.

3. Projektowana kara rozwiązywania podmiotu zbiorowego. W przeciwieństwie do dotychczasowego stanu rzeczy, w projekcie przewidziano obok kary pieniężnej również karę rozwiązywania podmiotu zbiorowego. W innym kształcie, gdyż jako jeden z zakazów możliwych do orzeczenia wobec podmiotu zbiorowego (zakaz prowadzenia określonej działalności podstawowej lub ubocznej) sankcja ta występowała już w tekście pierwotnym obecnie obowiązującej ustawy⁴⁰. W sposób natu-

³⁹ Szerzej na ten temat w dalszej części artykułu.

⁴⁰ Środek ten został usunięty z katalogu środków karnych, które można orzec wobec podmiotu zbiorowego, ustawą z 25 marca 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. z 2011 r. Nr 106, poz. 622 ze zm.).

ralny powinna ona wrócić do ustawy, gdyż zupełnie racjonalne i zgodne z aktami międzynarodowymi jest, aby w przypadku, gdy podmiot kolektywny w ramach działalności „popelnia” przestępstwa, działalności tej nie mógł prowadzić. Rzecz w tym, że proponowany kształt tej, teraz, kary budzi wątpliwości. Sąd może orzec karę rozwiązania podmiotu zbiorowego, jeżeli ten, ponoszący odpowiedzialność na podstawie art. 5, w całości lub w znacznej części służył do popełnienia czynu zabronionego zagrożonego karą pozbawienia wolności nie niższą niż 5 lat, a jego dalsze funkcjonowanie zagraża bezpieczeństwu obrotu gospodarczego lub gdy uprzednio orzeczono wobec niego karę pieniężną, a orzeczenie innej kary nie jest wystarczające do osiągnięcia jej celów, w szczególności nie zapewni przestrzegania przez podmiot zbiorowy zasad należytej staranności. Sąd orzeka równocześnie o przeniesieniu własności składników lub praw majątkowych podmiotu zbiorowego na rzecz Skarbu Państwa, chyba że podlegają one zwrotowi pokrzywdzonemu lub innemu uprawnionemu podmiotowi. Powstaje pytanie, kiedy należy uznać, że „część podmiotu zbiorowego” służąca do popełnienia czynu zabronionego była znaczna, jak również, czy faktycznie chodzi tutaj o zapewnienie bezpieczeństwa obrotu gospodarczego, z uwagi na to, że czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności nie niższą niż 5 lat stanowi zbrodnię, a takie w prawie karnym gospodarczym praktycznie nie występują. Przykładowo w kodeksie karnym do zbrodni „gospodarczych” zaliczyć można przestępstwo fałszowania pieniędzy (art. 310 § 1 k.k.) oraz typ kwalifikowany przestępstwa fałszowania faktur (art. 277a k.k.). Niemniej jednak proponowana dolegliwość tej kary budzi wątpliwości z punktu widzenia zasady proporcjonalności, ale przede wszystkich zakazu orzekania przepadku całego majątku (art. 46 Konstytucji RP⁴¹). Nie

W jej uzasadnieniu wskazano, że chodzi o „uchylenie martwego w praktyce przepisu określającego zakaz prowadzenia działalności podstawowej lub ubocznej. Zakaz ten, orzeczony przez sąd, doprowadzi do zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej i upadłości przedsiębiorstw” (uzasadnienie rządowego projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców, Druk Sejmowy nr 3656, s. 10). Warto wskazać, że uchylony przepis dotyczył jednak wyłącznie określonej działalności podstawowej lub ubocznej, a nie wszelkiej działalności wykonywanej przez podmiot zbiorowy.

⁴¹ P. Sarnecki, *Artykuł 46*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 2.

mniej istotne jest, że zgodnie z art. 41 ust. 4 projektu stosunki pracy, których stroną jest podmiot zbiorowy, wygasają z mocy prawa z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia o rozwiązaniu podmiotu zbiorowego, a więc kara ta nie dotyczy wyłącznie podmiotu zbiorowego, ale także jego pracowników. W tym kontekście może bardziej zasadnym byłoby nawiązanie do obowiązującej w pierwotnym tekście uopz konstrukcji zakazu prowadzenia działalności podstawowej lub ubocznej, którego nie można było orzec, gdyby mogło to doprowadzić do upadłości albo likwidacji podmiotu zbiorowego lub zwolnień grupowych.

4. Zasady stosowania pozostałych sankcji. Nasystem sankcji orzekanych wobec podmiotu zbiorowego oprócz kary pieniężnej składają się również środki karne, do których zaliczyć można orzekany obligatoryjnie wielopostaciowy przepadek („wobec podmiotu zbiorowego orzeka się”) oraz fakultatywne („wobec podmiotu zbiorowego można orzec”) zakazy i dolegliwości związane z działalnością podmiotu zbiorowego.

5. Przepadek. Bezdyskusyjnie na sferę majątkową podmiotu zbiorowego oddziaływać może określony w przepisie art. 8 uopz przepadek. Jest to środek znany tradycyjnemu systemowi prawa karnego i jakkolwiek obecnie na gruncie kodeksu karnego *verba legis* nie jest on już zaliczany do środków karnych, to niewątpliwie stanowi środek reakcji karnej. Na gruncie uopz przewidziano sześć postaci przypadku: przedmiotów pochodzących bezpośrednio z czynu zabronionego (tak zwane *producta sceleris*), przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego (tak zwane *instrumenta sceleris*), korzyści majątkowej pochodzącej bezpośrednio z czynu zabronionego, korzyści majątkowej pochodzącej pośrednio z czynu zabronionego, równowartości przedmiotów lub korzyści majątkowej pochodzących bezpośrednio z czynu zabronionego, równowartości przedmiotów lub korzyści majątkowej pochodzących pośrednio z czynu zabronionego. Warto wskazać, że regulacja prawna przypadku w uopz funkcjonuje bez zmian od czasu uchwalenia ustawy. Przepadek orzekany jest co do zasady obligatoryjnie („wobec podmiotu zbiorowego orzeka się przepadek”). Niemniej orzekając przepadek sąd uwzględnia prawomocne orzeczenie o nałożeniu na podmiot zbiorowy odpowiedzialności posiłkowej za karę grzywny lub ściągnięcie równowartości pieniężnej przypadku przedmiotów orzeczone wobec osoby fizycznej, o której mowa w art. 3 uopz, za

przestępstwo skarbowe, jak również orzeczenie wydane na podstawie art. 24 § 5 kodeksu karnego skarbowego, nakładające na podmiot zbiorowy obowiązek zwrotu korzyści majątkowej osiągniętej w wyniku przestępstwa osoby fizycznej, o której mowa w art. 3 uopz. Nie wydają się słuszne uwagi w perspektywie ewentualnego konfliktu z konstytucyjną zasadą proporcjonalności⁴², wszak chodzi o zapewnienie efektywnych instrumentów mających na celu pozbawienie sprawcy *sensu largo* korzyści z przestępstwa. Niewątpliwie intencją ustawodawcy było w tym przypadku stosowanie tego środka „w sytuacjach, gdy nie można przedmiotu lub korzyści majątkowej wyodrębnić z majątku sprawcy”⁴³. Środek ten dopełniać ma przewidziane w kodeksie karnym i kodeksie karnym skarbowym wielopostaciowo określone przepadki i w tym kontekście niewątpliwie słuszna jest propozycja, aby subsydiarność tę wyraźnie zaznaczyć w treści przepisu art. 8 uopz⁴⁴. Do wykonania przepadku stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu karnego wykonawczego. Wydaje się, że z punktu widzenia zachowania spójności rozwiązań w zakresie karania podmiotów zbiorowych z tymi, które dotyczą karania osób fizycznych, można by rozważyć wprowadzenie przepadku przedsiębiorstwa należącego do podmiotu zbiorowego, który *de lege lata* nie może być orzeczony wobec podmiotu niemającego statusu osoby fizycznej.

6. Pozostałe środki karne. Oprócz kary pieniężnej oraz przepadku wobec podmiotu zbiorowego można orzec następujące środki: zakaz korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego środkami publicznymi; zakaz dostępu do środków, o których mowa w art. 5 ust. 3 pkt 1 i 4 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych⁴⁵ — w przypadku skazania osoby, o której mowa w art. 3 za przestępstwo, o którym mowa w art. 9 lub art. 10 ustawy z dnia 15 czerwca 2012 roku o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁶; zakaz korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem; zakaz ubiegania się o za-

⁴² J. Giezek, G. Łabuda, *op. cit.*, s. 91.

⁴³ D. Habrat, *op. cit.*, s. 96.

⁴⁴ *Ibidem*; M. Filar, *Zasady odpowiedzialności podmiotów zbiorowych...*, s. 439.

⁴⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 305 ze zm.

⁴⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 1745 ze zm.

mówienia publiczne oraz podanie wyroku do publicznej wiadomości. Słusznie wskazuje się w literaturze, że nie ma przeszkód odnośnie do kumulacji wskazanych zakazów⁴⁷. Wskazane wyżej zakazy orzeka się w latach, na okres od 1 do 5 lat. Sam katalog środków karnych, które mogą być zastosowane wobec podmiotu zbiorowego, ulegał modyfikacji dwukrotnie. Po pierwsze, ustawą o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców, którą uchylono środek karny zakazu prowadzenia określonej działalności podstawowej lub ubocznej⁴⁸. Po drugie, ustawą z 15 czerwca 2012 roku o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁹ dodano zakaz dostępu do środków pochodzących z funduszy strukturalnych, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rybackiego oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz przeznaczonych na realizację polityki rolnej. Motywem wprowadzenia powyższego środka karnego było przekonanie, że

aktualnie obowiązujące przepisy polskie nie zawierają podstawy do karania podmiotów zbiorowych za uchybienia związane z nielegalnym zatrudnieniem cudzoziemców. Brak również podstawy odpowiedzialności finansowej wykonawcy za naruszenie obowiązków pracodawcy przez podwykonawcę. Stosowne zmiany w tym zakresie, zgodnie z przepisami dyrektywy 2009/52, wprowadza projektowana ustawa⁵⁰.

Warto wskazać, że pierwotny tekst przywołanej wyżej ustawy przewidywał także środek polegający na obowiązku zwrotu przyznanej po-

⁴⁷ J. Giezek, G. Łabuda, *op. cit.*, s. 96; M. Filar, *Zasady odpowiedzialności podmiotów zbiorowych...*, s. 439.

⁴⁸ Szerzej na ten temat powyżej w rozważaniach dotyczących projektowanej kary rozwiązania podmiotu zbiorowego.

⁴⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 1745 ze zm.

⁵⁰ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Druk Sejmowy nr 120, s. 7. Wskazana ustawa implementowała przepisy dyrektywy 2009/52/WE przewidującej minimalne normy w odniesieniu do kar i środków stosowanych wobec pracodawców zatrudniających nielegalnie przebywających obywateli krajów trzecich (Dz.Urz. UE L 168 z 30 czerwca 2009 roku, s. 24–32), której celem jest ograniczenie skali zjawiska nielegalnej migracji do Unii Europejskiej przez zmniejszenie atrakcyjności zatrudniania obywateli państw trzecich przebywających wbrew przepisom, a tym samym ograniczenie zakresu tak zwanej szarej strefy w gospodarce (s. 1 uzasadnienia).

mocy lub udzielonych dotacji, o których mowa w pkt 2a, uzyskanych w okresie 12 miesięcy poprzedzających uprawomocnienie się wyroku albo orzeczenia, o którym mowa w art. 4 — w przypadku skazania osoby, o której mowa w art. 3 za przestępstwo, o którym mowa w art. 264b lub 264c k.k. Do wykonywania zakazów oraz podania wyroku do publicznej wiadomości stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu karnego wykonawczego. Rzecz w tym, że nie ma w przepisach tego aktu prawnego jakichkolwiek regulacji, które można by choć odpowiednio stosować do wykonywania zakazu promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń, zakazu korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego ze środków publicznych czy też zakazu korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem.

7. Projektowane rozwiązania w zakresie środków karnych. W projekcie przewidziano także i znacznie doprecyzowano — w świetle obowiązującej aktualnie uopz — zasady wymiaru innych środków, których nie nazwano karnymi, lecz które wykazują częściowo podobieństwo do znanych w systemie prawa karnego *sensu largo* środków karnych. Do środków orzekanych wobec podmiotu zbiorowego zaliczyć należy (art. 16 projektu): przepadek mienia lub korzyści majątkowych albo ich równowartości; zakaz promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń; zakaz prowadzenia działalności gospodarczej określonego rodzaju; zakaz korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego ze środków publicznych; zakaz korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem; zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne; obowiązek zwrotu na rzecz Skarbu Państwa równowartości wsparcia finansowego środkami publicznymi, otrzymanego od chwili popełnienia czynu zabronionego do chwili wydania orzeczenia w sprawie odpowiedzialności podmiotu zbiorowego; podanie wyroku do publicznej wiadomości; obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; nawiązka; stałe albo czasowe zamknięcie oddziału podmiotu zbiorowego. Terminowe zakazy, to jest określone w przepisie art. 16 pkt 4–6 projektu, orzeka się w latach lub miesiącach, od 6 miesięcy do

10 lat. W odniesieniu do niektórych zakazów można mieć jednak pewne wątpliwości, zarówno co do przesłanek ich orzekania, jak i efektywności wykonywania. Przykładowo w przepisie art. 21 ust. 1 projektu wskazano przesłanki zastosowania zakazów określonych w art. 16 pkt 4–6 projektu. Jedną z nich jest popełnienie wyspecyfikowanych rodzajowo czynów zabronionych. Powstaje pytanie, jaki był klucz w ich doborze. W szczególności, dlaczego, mimo objęcia katalogiem na przykład korupcji w obrocie gospodarczym (przestępstwo przeciwko obrotowi gospodarczemu), pominięto przykładowo farmaceutyczną czy sportową? Ponadto zgodnie z przepisem art. 41 ust. 3 projektu wykonanie orzeczeń wydanych na jego podstawie następuje w trybie odpowiedniego stosowania przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy⁵¹. Rzecz w tym, że podobnie jak w odniesieniu do aktualnie obowiązującej uopz, brak w nich jakiegokolwiek regulacji odnoszącej się do wykonywania zakazu promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń, zakazu korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego ze środków publicznych czy też zakazu korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem. Wątpliwości budzić może też treść przepisu intertemporalnego, określonego w art. 72 ust. 1 projektu. Przepis ten *prima facie* nawiązuje do znanej zasady, zgodnie z którą ustawa względniejsza działa wstecz (*lex mitior agit*). Niestety pogłębiona lektura tej regulacji prowadzi do wniosku, że jest zgoła odwrotnie. Zgodnie z przywołaną regulacją do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione, o których mowa w uopz, stosuje się przepisy projektu pod warunkiem równoczesnego spełnienia przesłanek odpowiedzialności z art. 3 uopz. Jeżeli jednak przepisy uopz są względniejsze dla podmiotu zbiorowego, stosuje się ją z wyłączeniem przepisu art. 4 uopz. Przepis art. 4 obowiązującej ustawy dla pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności zakłada wymóg uprzedniego stwierdzenia popełnienia czynu zabronionego jednym z rodzajów orzeczeń w nim wymienionych (istnienie prejudykatu). W obecnie obowiązującym stanie prawnym, bez na przykład prawomocnego wyroku skazującego przedstawiciela podmiotu

⁵¹ Dz.U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.

zbiorowego za jedno z przestępstw określonych w przepisie art. 16 uopz, nie mogłoby dojść do pociągnięcia tego podmiotu do odpowiedzialności. Wymóg ten stanowi zatem jedną z przesłanek odpowiedzialności tego podmiotu, w doktrynie określaną mianem przesłanki formalnej. W konsekwencji zaproponowane rozwiązanie budzi wątpliwości co do zgodności z podstawowymi zasadami prawa karnego (art. 42 ust. 1 oraz art. 2 Konstytucji RP)⁵².

Podsumowanie

1. Jakkolwiek konieczność reagowania na różnego rodzaju patologie gospodarcze, których animatorami i beneficjentami były nierzadko podmioty zbiorowe⁵³ nie jest kwestionowana, to istniejące aktualnie regulacje prawne nie są wystarczające. Karanie podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary stanowi konsekwencję odpowiedniego ukształtowania zasad odpowiedzialności w tym zakresie. Jednakże przy rewizji i opracowywaniu nowych przepisów należałoby również wziąć pod uwagę mankamenty istniejących regulacji prawnych, tworzących system sankcji, które mogą być orzekane wobec podmiotów zbiorowych. Wzorcem w zakresie możliwych do orzeczenia wobec podmiotu zbiorowego sankcji może być oczywiście zalecenie Rady Europy nr R (88) 18 w sprawie odpowiedzialności przedsiębiorstw będących osobami prawnymi za przestępstwa popełnione w ramach prowadzonej przez nie działalności. Postulowano w nim, aby system sankcji wobec podmiotów zbiorowych obejmował zwłaszcza: karę pieniężną, przepadek przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa lub korzyści majątkowych z niego pochodzących, zakaz wykonywania działalności, w tym także z władzami publicznymi, zakaz promocji lub reklamy, usunięcie osób zarządzają-

⁵² Zob. W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 381–417.

⁵³ Zob. O. Górniok, *Przestępczość przedsiębiorstw i karania jej sprawców*, Warszawa 1995, s. 12; M. Szymańska, *Problem odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1998, z. 2, s. 197. Zob. też B. Nita, *Postępowanie karne przeciwko podmiotom zbiorowym*, Sopot 2008, s. 11–12; M. Filar, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, [w:] *Zagadnienia ogólne. System Prawa Karnego*, t. 1, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 416–417.

cych podmiotem zbiorowym, unieważnienie posiadanych licencji, likwidacja przedsiębiorstwa, odszkodowanie/zadośćuczynienie, ostrzeżenie, a także stwierdzenie odpowiedzialności bez sankcji.

2. Biorąc pod uwagę dotychczasowe doświadczenia w zakresie stosowania przepisów uopz należałoby rozważyć zapewnienie spójności w zakresie rozpiętości kary pieniężnej orzekanej wobec podmiotów zbiorowych do kary grzywny orzekanej wobec osób fizycznych za przestępstwa, które mogą stanowić podstawę odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Zdarzają się bowiem sytuacje, w których górna granica kary pieniężnej orzekanej wobec podmiotów zbiorowych jest znacznie niższa aniżeli górna granica kary grzywny orzekanej wobec osób fizycznych. Niezasadne wydaje się ograniczenie orzekania kary pieniężnej do określonego pułapu przychodu osiągniętego przez podmiot zbiorowy w roku obrotowym popełnienia czynu zabronionego. Względy pragmatyczne przemawiają za tym, aby kara pieniężna odnosiła się do rzeczywistej sytuacji finansowej podmiotu zbiorowego w dacie orzekania — oczywiście przy stworzeniu mechanizmów pozwalających na zweryfikowanie rzeczywistej sytuacji majątkowej podmiotu zbiorowego przez niezależny i profesjonalny podmiot. Należałoby rozważyć zasadność wprowadzenia do uopz, na wzór rozwiązań przewidzianych w kodeksie karnym, przypadku przedsiębiorstwa należącego do podmiotu zbiorowego, który *de lege lata* nie może być orzeczony wobec podmiotu niemającego statusu osoby fizycznej. Posunięcie takie umożliwiłoby poszerzenie instrumentów prawnych pozwalających na pozbawienie korzyści z przestępstwa także w sytuacji, gdy to podmiot zbiorowy byłby właścicielem takiego przedsiębiorstwa, a nie tylko osoba fizyczna. Niewątpliwie należałoby powrócić do koncepcji środka zakazu prowadzenia określonej działalności podstawowej lub ubocznej. Jakkolwiek rozwiązanie podmiotu zbiorowego wydaje się być karą zbyt daleko idącą, to jednak ograniczenie możliwości prowadzenia przez podmiot zbiorowy przestępczej działalności zasługuje jak najbardziej na aprobatę i byłoby spójne ze zbliżonymi rozwiązaniami możliwymi do zastosowania wobec osób fizycznych. Koniecznym i niezbędnym rozwiązaniem byłoby także wprowadzenie odpowiedniej regulacji dotyczącej wykonywania środków karnych wobec podmiotów zbiorowych, gdyż obecnie obowiązujące odesłanie do przepisów kodeksu karnego wykonawczego w odniesieniu do zakazów

określonych w art. 9 uopz jest odesłaniem pustym. Nie sposób bowiem w przepisach tego kodeksu dostrzec regulacji, które mogłyby znaleźć odpowiednie zastosowanie w tym zakresie. Niewątpliwie dobrym posunięciem byłoby także rozbudowanie zasad wymiaru kar i środków karnych orzekanych wobec podmiotów zbiorowych. Obecna regulacja w tym zakresie, a zwłaszcza w odniesieniu do środków karnych, stwarzać może za duży „luz decyzyjny”, rodząc tym samym wątpliwości, czy konkretne rozstrzygnięcie stanowi rezultat swobodnej, czy też dowolnej oceny materiału dowodowego.

3. Odpowiednie ukształtowanie systemu sankcji orzekanych wobec podmiotów zbiorowych niewątpliwie może być elementem zwiększającym skuteczność regulacji prawnych mających na celu zwalczanie zjawiska tak zwanej przestępczości przedsiębiorstw. W ciągu wielu lat obowiązywania ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary oraz wielu jej nowelizacji przedstawiono znaczną liczbę propozycji zmian jej postanowień, które podczas prac legislacyjnych, odnoszących się do nowych uregulowań w zakresie tego rodzaju odpowiedzialności prawnej, powinny być wzięte pod uwagę.

Bibliografia

- Bartosiewicz A., *Spółki osobowe a odpowiedzialność podmiotów zbiorowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 9.
- Dźwigala G., Guzowski M., *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 12.
- Filar M., *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych (na tle ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z 28 października 2002 r.)*, [w:] *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, red. A. Adamski, Toruń 2003.
- Filar M., *Zasady odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim de lege lata*, [w:] *Zagadnienia ogólne. System Prawa Karnego*, t. 1, red. A. Marek, Warszawa 2010.
- Filar M., Kwaśniewski Z., Kala D., *Komentarz do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Toruń 2003.
- Gabryszewski S., Oczkowski T., *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości gospodarczej*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12.
- Garlicki L., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2003.

- Garus-Ryba J., *Osoba prawna jako podmiot przestępstwa — modele odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 2.
- Giezek J., Łabuda G., *System sankcji w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11.
- Górniok O., *Pojęcie karnego prawa gospodarczego i jego szczególne problemy*, [w:] *Prawo karne gospodarcze*, red. O. Górniok, Warszawa 2003.
- Górniok O., *Problemy przestępczości gospodarczej w zaleceniach Rady Europy*, „Państwo i Prawo” 1991, z. 9.
- Górniok O., *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994.
- Górniok O., *Przestępczość przedsiębiorstw i karania jej sprawców*, Warszawa 1995.
- Górniok O., *Środki zapobiegania przestępczości gospodarczej w zaleceniach Rady Europy*, „Państwo i Prawo” 1992, z. 10.
- Grzeszczyk W., *Wątpliwości proceduralne związane ze stosowaniem ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 1.
- Habrat D., *Analiza kar i środków karnych określonych w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, z. 1.
- Kuciński R., *Przestępstwa giełdowe*, Warszawa 2000.
- Mering L., *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa przeciwko środowisku (wybrane zagadnienia)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 11, 2003.
- Mik B., *Charakter prawny odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle ustawy z dnia 28 października 2002 r.*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7–8.
- Namysłowska-Gabrysiak B., *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, Warszawa 2003.
- Nita B., *Materialnoprawne i procesowe założenia ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, cz. II*, „Radca Prawny” 2003, nr 6.
- Nita B., *Postępowanie karne przeciwko podmiotom zbiorowym*, Sopot 2008.
- Nita-Świątłowska B., *Czyn zawiniony jako podstawa odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych*, red. A. Adamski, Toruń 2012.
- Ochman P., *Kilka uwag na temat materialnoprawnych podstaw odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w świetle projektowanych zmian*, [w:] *Reforma prawa karnego w latach 2015–2019*, Warszawa 2020.
- Ondrysz K., *Przesłanki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary — po nowelizacji*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 20, 2006.
- Razowski T., *Wadliwość określenia kary pieniężnej w ustawie z 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9.
- Siwik Z., *Opinia o projekcie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (projekt ustawy z dnia 9 maja 2002 r.)*, „Przegląd Legislacyjny” 2002, nr 3.
- Skorupka J., *Model odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych w prawie polskim na tle prawa międzynarodowego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 14, 2003.

- Skupiński J., *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na tle polskiej ustawy z dnia 28 października 2002 roku (próba zarysu problematyki)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 11, 2003.
- Szumilo-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004.
- Szymańska M., *Problem odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1998, z. 2.
- Tomaszek A., *Zasady wymierzania kar wobec podmiotów zbiorowych na podstawie Odp ZbiorU*, „Monitor Prawniczy” 2003, nr 24.
- Waltoś S., *Wprowadzenie do problematyki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, „Apelacja Gdańska” 2003, nr 3.
- Wolter W., *Granice i zakres prawa karania*, „Państwo i Prawo” 1957, z. 2.
- Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.

On the issue of corporate crime in economic criminal law: Comments on the system of sanctions in the act on liability of collective entities for acts prohibited under penalty

Abstract

Globalization and the interpenetration of complex economic structures, as well as new trends in economic crime require the creation of legal instruments which constitute an effective obstacle against the activity of entities that are not traditional (in terms of criminal law) perpetrators. It is, after all, collective entities that more and more often become direct animators and beneficiaries of criminal activities. The article will analyze the system of sanctions provided for against collective entities under the Act on the Liability of Collective Entities for Acts Prohibited under Penalty. The deliberations will also take into account the solutions provided for by the government bill on the liability of collective entities for prohibited acts under penalty, which was submitted to the Sejm of the previous term on 11 January 2019.

Keywords: liability of collective entities, corporate crime, penal economic law, economic crimes.